

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ РЕФЛЕКСІЇ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА У КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ ЙОГО ПРОФЕСІОГЕНЕЗУ

УДК 159.955.4:378.14

Людмила Базілевська, доцент кафедри практичної психології
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ РЕФЛЕКСІЇ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА У КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ ЙОГО ПРОФЕСІОГЕНЕЗУ

Стаття присвячена аналізу вимог до професійних якостей сучасного психолога, до становлення його професіоналізації. Експериментальне дослідження, в якому приймали участь студенти, майбутні практичні психологи, дає можливість визначити основні пріоритети підготовки фахівця під час навчання у ВНЗ.

Ключові слова: професійне становлення, професійна рефлексія, "Я-концепція", самооцінка, професійне спілкування, гетерохронність.

Літ. 6.

Людмила Базилевская, доцент кафедры практической психологии
Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко

РАЗВИТИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ РЕФЛЕКСИИ БУДУЩЕГО ПСИХОЛОГА В КОНТЕКСТЕ СТАНОВЛЕНИЯ ЕГО ПРОФЕССИОГЕНЕЗА

Стаття посвящена анализу требований к профессионально значимым качеством современного психолога, к становлению его профессионализации. Экспериментальное исследование, в котором приняли участие студенты, будущие практические психологи, дает возможность определить основные приоритеты подготовки специалистов во время обучения в Вузе.

Ключевые слова: профессиональное становление, профессиональная рефлексия, "Я-концепция", самооценка, профессиональное общение, гетерохронность.

Ludmyla Bazilevska, Docent of Practical Psychology Department
Drohobych State Pedagogical University by I. Franko

DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL REFLECTION OF FUTURE PSYCHOLOGIST IN THE CONTEXT OF PROFESSIONAL GENESIS

The article is devoted to analysis of demands to professional qualities of modern psychologist, to becoming a professional. The experimental research for students (future practical psychologists) let us determine the main priorities of training the professional during studying in the University.

Keywords: becoming a professional, professional reflection, self-concept, self-esteem, professional communication, heterochronism.

Актуальність. Розвиток та зміни особистості, перетворення її психологічної структури, зумовлені засвоєнням і виконанням професійної діяльності, називають професіогенезом (В. Гордієнко, 2009). В. Закикін та О. Чернишов [1] підкреслюють, що професіогенез – це процес розвитку особистості як професіонала – від початківця до творця. Особистісний професіогенез реалізується у двох напрямках: внутрішня особистісна професійна ідентичність та зовнішня особистісна професійна ідентичність. На думку Л. Даукши та С. Кондратьєвої, формування внутрішньої професійної ідентичності – це засвоєння спеціальних знань, вмій і навичок, розвиток професійної мотивації, професійних рис характеру, здатність до професійного спілкування, рефлексія, інтелектуально-творчі якості, адекватний індивідуальний стиль професійної діяльності. У цьому процесі відбувається поступова структурна

перебудова особистості і зростає її автономність у розв'язанні професійних завдань [2].

Професіоналізм більш досліджений у контексті проблем особистості у професійній діяльності загалом і менш вивчений у діяльності практичного психолога. Це робить актуальним дослідження становлення професіоналізму практичного психолога.

Сам суб'єкт діяльності у своєму професійному становленні починається з розвитку стосунків із собою, з професійної рефлексії, він є для себе первинним інструментом роботи. Тому виникла потреба вивчення питань пов'язаних з процесом становлення професійної рефлексії на етапі навчання у ВНЗ

Для формування професійно важливих властивостей фахівця у ВНЗ, що визначають його придатність до обраного виду діяльності, необхідні насамперед: а) стійка спрямованість (мотив як вираження потреб, бажань і інтересів людини до

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ РЕФЛЕКСІЇ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА У КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ ЙОГО ПРОФЕСІОГЕНЕЗУ

своєї професії, що підтверджуються постійним прагненням до самовдосконалення); б) глибокі загальнотеоретичні знання, навички та уміння; в) адекватний рівень розвитку професійно важливих психічних процесів, що забезпечують успішність навчання і діяльності; г) емоційна стійкість, тобто здатність до збереження високоефективної діяльності в умовах небезпеки, аварійних ситуацій, дефіциту часу та інформації, впливу екстремальних ситуацій на психічне здоров'я людини [4, 96].

У дослідженні взяли участь 68 студентів I – V курсів соціально-гуманітарного факультету ДДПУ ім. Івана Франка. У ході дослідження використовувався широкий спектр методів збору фактичного матеріалу: анкетне опитування, бесіда, інтерв'ю проєктивні методики, методи математичної обробки даних.

Формулювання цілей статті та завдань.

Мета роботи – вивчення особливостей професійної рефлексії студентів (практичних психологів).

Об'єктом дослідження є професійне становлення сучасного психолога. **Предметом** ми визначили динаміку характеристик професійної рефлексії студентів.

Мета дослідження спрямувала визначення нами **завдань**:

- вивчення динаміки особливостей розвитку професійної рефлексії студентів та професійних якостей, необхідних для становлення фахівця;

- вивчення взаємодії ситуативної, ретроспективної та перспективної рефлексії у підготовці до професійної діяльності практичного психолога.

Професійне становлення психолога починається з моменту рефлексії особливостей власного психічного простору, вироблення ставлення до власного “Я”, формуванні позитивної “Я-концепції”. Тому питання початку рефлексії власного професійного шляху є питанням навчання майбутніх психологів у ВНЗ.

Виклад основних результатів дослідження.

Результати нашого дослідження свідчать про те, що становлення професійної рефлексії студентів має нерівномірний і суперечливий характер. Різномірність і частотність якостей нерівномірно збільшується з першого по п'ятий курс. Зміни в фіксуванні окремих якостей і сторін особистості носять гетерохронний (нерівномірний) характер. “Піки” різномірності і частотності відносяться до третього і п'ятого курсів навчання.

При збільшенні різномірності і частотності фіксованих якостей у третьокурсників суттєво зростає різномірність з блоку “характеристика особистості загалом”, допускаються недиференційовані характеристики окремих

якостей. Цей факт ми пов'язуємо з тим, що студенти, прослухавши психологію на першому і другому курсах, ознайомились з новими науково-психологічними поняттями. Сучасна психологія, зосереджена на вивченні – всупереч проголошеному вітчизняними психологами особистісному принципу – окремих психічних процесів, в той же час не досліджує зміст і структуру окремих психічних властивостей особистості. Студенти вивчають деякі психічні функції. Особистісний підхід у викладанні реалізується слабо. Тому у студентів, прослухавши курс психології, відбувається “роз'єднання” сприйняття цілісної особистості, в тому числі і власної, на окремі елементи, що призводить до звуження блоку “характеристика особистості в цілому”.

Студенти, ознайомившись з науково-психологічними поняттями, які характеризують особистість в цілому (“цілісна натура”, “гармонійна особистість”, “нестандартна особистість”), ще глибоко не засвоїли їх зміст і з недостатньою точністю “приписували” собі ту чи іншу якість. Останнє пояснюється невмінням застосовувати психологію як в практиці пізнання інших людей, так і при самопізнанні.

Аналіз професійної рефлексії (“Я”-Я) дав можливість виділити 17 блоків якостей на третьому курсі, на першому-другому курсах – тільки 10. У студентів першого-другого курсів відсутні рефлексивні якості власної особистості, ставлення до них інших людей, здатність до рефлексування (роздумування) про свою діяльність, поведінку, особистість.

“Пік” становлення професійної рефлексії стосується третього курсу. Найбільша різномірність на перших-третьох курсах виявлена в самохарактеристиках інтелектуальних якостей, при цьому різномірність на третьому курсі зростає в 5 раз ($P < 0,001$). Це пояснюється тим, що в студентів третього курсу розвиваються навчальні інтереси, інтелектуальні почуття і інші мотиви навчальної діяльності, засвоюються способи навчання, так як вони з головою “занурюються” в навчання, цінність його зростає.

Високою різномірністю характеризуються емоційно-динамічні, комунікативні якості, характеристики своєї особистості в цілому “нестандартна”, “горда”, “незалежна”, “важка людина” та ін.). Причому різномірність блоків емоційно-динамічних, комунікативних якостей і характеристик особистості в цілому з першого по третій курс зростає в 1,5 рази ($P < 0,001$). Частотність на третьому курсі досягає 110 фіксувань, тобто кожен з досліджуваних в

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ РЕФЛЕКСІЇ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА У КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ ЙОГО ПРОФЕСІОГЕНЕЗУ

середньому називає не менше двох комунікативних якостей.

На третьому курсі студенти вперше називають свої рефлексивні якості (“високомірність”, “скромність”, “марнославство”, “самокритичність” тощо). На третьому курсі студенти серйозно задумуються про професійно-особистісне самовдосконалення. Частіше всього наміри і бажання самовдосконалення носять абстрактний характер (“хочеться досягти більшого”, “прагну самовдосконаливатися”), однак, ряд студентів ставлять перед собою конкретні цілі: “прагну розвивати свої здібності”, “позбудуся зла у словах і вчинках”, “мета – стати високоосвіченою людиною”.

У студентів четвертих-п’ятих курсів найвище місце по різномірності і частотності займають у професійній рефлексії комунікативні, потім йдуть вольові, емоціонально-динамічні, рефлексивні якості і установки на самовдосконалення. Значно рідше (останнє місце в ранжированому ряду) відзначаються інтелектуальні якості. У студентів четвертих-п’ятих курсів проходить перебудова професійно-особистісної сфери, тому вони орієнтуються не стільки на інтелект, скільки на ті свої якості, які належать до цієї сфери: соціальну перцепцію, емоційність (емпатію), комунікативність, особистісне самовдосконалення. На четвертому курсі всі показники професійної рефлексії дещо знижуються, на п’ятому курсі знову досягають піку.

Дані обстеження майбутніх психологів за тестом Кеттелла (16 PF) виявили непропрацьованість більшістю студентів проблеми “Я-концепції”, центром якого є самооцінка особистості: середнє значення за фактором “ПРО” (упевненість у собі – тривожність) склало 6,32 по вибірці 68 досліджуваних, що свідчить про домінування у майбутніх психологів низької самооцінки, яка перешкоджає їх успішному професійному становленню.

Нас цікавила проблема взаємодії ситуативної, ретроспективної та перспективної особистісної рефлексії у підготовці до професійної діяльності практичного психолога. З психологічного погляду минуле існує як досвід, майбутнє – як проект, теперішнє – як дійсність. Як показав нам аналіз вільних творів та анкет студентів психологічне минуле, теперішнє та майбутнє знаходяться між собою у складній взаємодії. *Психологічне минуле*: а) стосовно психологічного теперішнього обумовлює характер саморозвитку. На основі минулого досвіду формуються уявлення відносно самого себе як суб’єкту діяльності (“Це я роблю добре”, або “Цього мені ніколи не зробити”);

б) стосовно психічного майбутнього забезпечує довіру до себе, впевненість або недовіру, невпевненість. На основі минулого досвіду у людини формується очікування відносно майбутнього, а також прогнозується успіх або невдача у власній професійній діяльності. *Психологічне теперішнє*: а) стосовно психологічного минулого реалізує результати минулого розвитку, може компенсувати невдачі, корегувати, розширяти межу уявлення особистості про себе; б) стосовно психологічного майбутнього в залежності від ефективності – неефективності саморозвитку прогнозує майбутнє як: осмислене або неосмислене; активне (плановане) або пасивне (випадкове). Позитивно орієнтований саморозвиток наповнює майбутнє смыслом, структурує його і робить особистість суб’єктом власного розвитку, самопізнання та самовизначення. *Психологічне майбутнє*: а) стосовно теперішнього мотивує уявлення про майбутню професію, впливає на поведінку у теперішньому та переживання людиною свого теперішнього; позитивні очікування стосовно майбутнього надають теперішньому цінності, негативні знецінюють його; б) стосовно психологічного минулого співставляється з минулим, приймається як таке, що гідне продовження. Особистість розглядає своє життя як безперервну лінію розвитку, проектує продовження цього розвитку у майбутній професійній діяльності.

Формування особистісної рефлексії у контексті взаємодії психологічного минулого, теперішнього та майбутнього відкриває цікавий аспект розвитку рефлексивних рис характеру, які найбільш тісно пов’язані з метою життя та майбутньої діяльністю, ціннісними орієнтаціями, установками, які виконують функцію саморегуляції та контролю розвитку, сприяючи стабілізації єдності особистості. Формування мотиву до рефлексії здійснювалося нами на основі спеціальної програми, змістовна якої сторона відповідала основним вимогам розвитку, збереження та підтримці рефлексивного мислення майбутнього практичного психолога.

Аналіз письмових робіт студентів дав нам змогу визначити ряд знань, вмій і навичок, які студенти вважають за необхідне розвивати у себе в контексті розвитку професійної рефлексії:

- наявність глибоких теоретичних знань відповідно програмі про середню освіту, зокрема, анатомії та фізіології людини, законів розвитку функціонування суспільства, математичні знання;
- емпатія та інтуїція. Емпатія передбачає багатий запас особистісних переживань

**РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ РЕФЛЕКСІЇ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА
У КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ ЙОГО ПРОФЕСІОГЕНЕЗУ**

особистості, які вона може використовувати для кращою розуміння предмету та об'єкту своєї майбутньої діяльності. Здатність до інтуїції свідчить про вправність, вміння встановлювати тісний контакт з іншим, наблизитися до реальності клієнта;

- уміння спілкуватися. Психолог повинен вміти сформулювати думку та висловити логічно, послідовно те, що він збирається розповісти клієнтові. Він повинен вміти перевести власний процес мислення у процес мовлення який є зрозумілим тому, з ким психолог спілкується;

- уміння вибирати адекватні ситуації спілкування, поняття та стиль взаємодії, які забезпечують встановлення необхідного контакту з клієнтом. Кращими психологами є ті, що мають почуття гумору, відчуття мови, володіють мистецтвом розповіді;

- уміння використовувати мовчання. Клієнту потрібне мовчання психолога, під час якого він упорядковує свої думки, почуття, фантазії та поради, які отримав від фахівця;

- терпіння. Зрозуміти інформацію, яку отримав від клієнта, осмислити її, знайти адекватні інформації поради, методи корекції потрібен час;

- жвавий інтерес до людей, бажання допомогти їм у складних ситуаціях знайти опору, підтримку, повірити до себе та інших;

- доброзичливість, повага іншої людини, чуйність, турботливість як основу розвитку емпатійних характеристик майбутнього фахівця.

Важливою властивістю для майбутнього психолога є здатність особистості володіти собою (витримка, саморегуляція, самоволодіння, наполегливість).

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному

напрямку. Отже, становлення професіонала передбачає формування професійно значущих властивостей молодого фахівця. Розвиток вказаних особливостей залежить від значення обраної професії, її цінності для особистості, професійної спрямованості майбутнього психолога.

Сам суб'єкт діяльності у своєму професійному становленні починає із розвитку стосунків із самим собою, він є для себе первинним інструментом роботи. Визначення оптимальних умов розвитку професійно значущих особистісних властивостей майбутнього фахівця, його професійної ментальності – мета нашого подальшого дослідження.

1. Зазыкин В.Г., Чернышов О.П. *Акмеологические проблемы профессионализма.* – М.: Мысль, 1993. – 48 с.

2. Кондратьева С.В., Даукиа Л.М. *Профессионализм в педагогическом общении.* – Гродно. Гр. госуд. универ. им Я. Купалы, 2003. – 272 с.

3. Коцєпця розвитку психологічної системи освіти України на період до 2012 року // *Психолог.* – 2008. – №41 – 42. – С. 5 – 14.

4. Коpecь Л.В. *Психологія особистості.* – К.: Видавничий дім “Кієво-Могилянська академія”, 2008. – С. 360 – 374.

5. Лідєрс А.Г. *Особливості позиції практичного психолога стосовно клієнта* // *Журнал практичного психолога.* – 1998. – №9. – С. 96 – 112.

6. Кроник А.А. *Каузометрия: методы самопознания, психодиагностики психотерапии в психологии жизненного пути* / А.А. Кроник Р.А. Ахмеров. – М.: Смысл, 2003. – 257 с.

Стаття надійшла до редакції 25.02.2014

“... Хоч би якими були ваші погляди, читачу, на філософію і психологію, погодьтесь, що коли ми говоримо про виховання людини, то повинні заздалегідь скласти собі уявлення про людину...”

*Костянтин Ушинський
видатний педагог-класик*

“Систему прийомів та навичок органічної соціально-психологічної взаємодії вчителя та учня, змістом якого виступає обмін інформацією, пізнання особистості, надання виховного впливу, організація взаємовідносин за допомогою різних комунікативних засобів”.

*В.А. Қан-Қалік
вчений*

